

TUDOMÁNYTÖRTÉNET

A vidéki tanár és a távlatos gondolkodású tudós

Száz éve született Temesi Mihály

1. Bevezetés. Száz éve, 1914. február 18-án született Pécsen Temesi Mihály (1914–1988) főiskolai tanár és nyelvész, aki harminc éven át volt a Pécsi Tanárképző Főiskola Magyar Nyelvi Tanszékének vezetője, ahol elkötelezett nyelvtudományi és oktató-nevelő munkát folytatott.

Kollégái szerint az oldott beszélgetések során kedvelte magát *vidéki nyelv-tanár*nak titulálni, miközben maga és környezete is tisztában volt az oktatásban és a nyelvtudományi kutatásban elért eredményeivel, a pécsi magyar szakos tanárképzés magas, tudományos színvonalúvá emelésével.

A *vidéki* jelző csak a lakhelye miatt illet a nyelvész-tanárra, aki sohasem költözött el Pécsről: itt dolgozott tanárként, és innen vált ismert és elismert nyelvesszé az országban, sőt határainkon kívül is. A Pécsi Tanárképző Főiskolán egy országosan magas szintű nyelvészeti tanszékot, vagy ahogy ő mondta, *magyar nyelvi tanársámolyt* (Molnár Mária interjúja Gergely Jánossal. 2010. június 22.¹) szerveztett.

2. A pécsi tudományos élet vérkeringésében. Olyan közös tanszéki munkák születtek itt, mint a Baranya megye földrajzi nevei (1982, 1985) című hatalmas gyűjtemény, amelynek TEMESI (ÖRDÖG FERENC és PESTI JÁNOS mellett) egyik közzetevője volt. Maga a gyűjtemény országos szinten az első sikeres vállalkozásnak számított a névtani gyűjtés területén. A hetvenes években tanszékén irányította A magyar nyelv gyakorisági szótára című akadémiai tervmunka pécsi gyűjtőrészlegének munkáját is. Közös tanszéki vállalkozásokat sürgetett, támogatott – például az angol–magyar és az orosz–magyar kontrasztív nyelvészet területén.

A pécsi főiskola magyar nyelvészeti tanszékén végzett tevékenységét, kutató, szervező és oktató munkáját, az általa kezdeményezett újításokat a későbbi egyetemi tanszék teljesítette ki. Sürgette a formális módszerek alkalmazását kora magyar nyelvtudományában; ő vezette be a magyar szakos tanárképzésbe a generatív nyelvészleletet; beindította a kommunikáció központi anyanyelvi nevelés programját. Mindezek megvalósításához pedig tehetséges munkatársakat keresett többek között Bánréti Zoltán, Hoffmann Ottó vagy éppen a finnugor nyelvészet kutatója, Márk Tamás személyében. Emellett fiatal nyelvész kollégákat irányított olyan – akkor még gyerekcipőben járó – részdiszciplínák, illetve tudományterületek felé, mint a gyermeknyelvi kutatások, a szövegnyelvészet, illetve a szövegtan. De felismerte például a magyarországi cigány nyelvek leírásának fontosságát is, így az ilyen irányú tudományos tevékenységeket is szorgalmazta (Molnár Mária interjúja Papp Gyulával. 2010. április 28.).

Ezenkívül művelt (európai) polgárként bármilyen vállalkozást támogatót Pécs városában, amelynek tudományos alapja nyilvánvaló volt: ismeretterjesztő előadások szervezése a városban a TIT Baranya megyei szervezete magyar nyelvi szakosztályának

¹ Molnár Mária interjújáról hangfelvételeket, róluk kéziratos lejegyzéseket készített.

elnökeként; nyelvművelő cikkek közlése a helyi sajtóban – a PTF Magyar Nyelvészeti tanszékének oktatói által a Dunántúli Naplóban rendszeresen közölt Anyanyelvünk című nyelvművelő cikksorozat stb.

3. A család és a gyermekek. A nyelvész a Farkas István utca egyik régi házában született egy nyolcgyermekes, vagyontalan kistisztviselő negyedik gyermekeként. Édesapja, Hack Ottó a Pécsi Dohánygyár gondnoka volt, édesanyja, Erő (Kraft) Mária pedig a háztartásban dolgozott. Születési anyakönyvi kivonatában a Hack Mihály János József név szerepel. Vezetéknevüket ugyanis 1935. május 28-án magyarosította a család Temesire.

Népiskolába Pécssett és Pápán járt. Középfokú tanulmányait is különböző városokban végezte, mivel édesapját munkája miatt többször helyezték az ország különböző helységeibe. Római katolikus vallásúként csak egyházi iskolákba írták be. Így először Pécssett, a Ciszterci Rend Nagy Lajos Gimnáziumában kezdte meg középiskolai tanulmányait, ezután Pápára került a bencés rend gimnáziumába, majd a sátoraljaújhelyi kegyesrendieknel tanult, végül Pécssett, a ciszterciek reálgimnáziumában érettségizett 1932-ben, jeles eredménnyel.

Temesi tanulmányai egész ideje alatt tandíjmentességet élvezett, taníttatása anyagi feltételeit azonban ez még nem oldotta meg. A nyolcgyermekes család nehezen boldogult, édesapja keresete még a megélhetésükre sem volt elég, így taníttatása költségeit részben maga kereste meg (Temesi kéziratos önéletrajza 1948).

Már első gimnazistaként (tízévesen) vállalt tanítványokat jómódú, gyengébb képességű osztálytársai közül. 13 éves korában a szünidőben kőművesek mellett dolgozott, vagy éppen gyógyfüveket gyűjtött (Temesi kéziratos önéletrajza 1948). Ugyanakkor elvállalt az iskolában minden megbízást reggeliért, ingyenes könyvekért, füzetekért, ugyanis a társai korrepetálásáért kapott koronák (majd pengők) a család megélhetését – egy-egy cipő, kabát megszerzését – könnyíthették csupán. Tanárainak megértése, jóindulata és segítőkészsége végigkísérte Temesi Mihály iskolaéveit abban az értelemben is, hogy mindig találtak valakit, aki ruhát vagy cipőt csináltatott neki és testvéreinek (Tomanóczy Jolán közlése)².

A jövőendő tanár egyik önéletrajzában (Temesi kéziratos önéletrajza 1985) az egykori oktatóinak-nevelőinek ezt az emberséges viselkedését jelöli meg motivációként arra, hogy érettségi után a Magyar Királyi Erzsébet Tudományegyetem Bölcsész- Nyelv- és Történettudományi Karának magyar–francia szakára jelentkezett.

4. A tehetséges ifjú. Egyetemi éve alatt mindvégig kiemelkedő teljesítményt nyújtott, és már elsőéves egyetemistaként meghatározó és kiemelkedő egyénisége volt évfolyamának, sőt az egész bölcsészkarának. Klemm Imre Antal, a Magyar Nyelvtudományi Intézet vezetője felfigyelt a kiváló hallgatóra, maga mellé vette. Így Temesi 1933. november 9-től 1936-ig díjtalan gyakornokként tevékenykedett a Magyar Nyelvtudományi Intézetben. Egyetemi éve idején tagja volt a pécsi Tanárképző Intézetnek is.

Tehetségét bizonyítva már elsőéves hallgatóként, 1933-ban megkapta a Magyar Tudományos Akadémia azévi (400 pengő értékű) könyvjutalmát a Sermones Dominicales glosszáinak hangtana című dolgozatáért. 1935-ben, harmadéves bölcsészként Pécs városának pályadíját nyerte el A magyar irodalom Franciaországban című tanulmányával. 1936-ban a La Fontaine Társaság Kalevala-jutalmát kapta meg. Majd 1937-ben értekezése elnyerte az egyetemtól a Tóth Lajos-jutalomdíjat is.

² Temesi Mihályné dr. Tomanóczy Jolán személyes közlése (2009. június 12.) nyomán.

1937. április 22-től az 1939–40. akadémiai év végéig mint fizetéstelen egyetemi tanársegéd működik Klemm professzor mellett a pécsi egyetem Magyar Nyelvtudományi Intézetében, miközben megélhetését biztosítva az 1937–38. tanévben egyéves „fizetéstelen” szabadságon Baján a Ciszterci Rend III. Béla Gimnáziumában tanít óraadóként francia nyelvet. A tanév szüneteiben végzi el az intézetben időközben felgyülemlett munkát. 1938. június 20-tól ismét az Erzsébet Tudományegyetem Magyar Nyelvtudományi Intézetének fizetéstelen tanársegéde a bölcsészkar bezárásáig, miközben csekély díjazással a Pécsi Egyetem Szent Mór Kollégiumában Vargha Damján kollégiumigazgató mellett titkári teendőket lát el (Tomanóczy Jolán közlése).

5. Az ifjú tudós. 1937 februárjában az akkori hagyománynak megfelelően nyelvtörténeti témából írja doktori disszertációját. A magyar névmások története című értekezésével magyar és finnugor nyelvészetből szerez doktori címet. 1937. március 18-án avatják doktornak „summa cum laude” minősítéssel. Ugyanezen év május 31-én kapja középiskolai tanári oklevelét is.

Doktori értekezéséből csak az első két fejezet szemelvényeit adta akkor közre nyomtatásban, de megjelent a Nyelvtudományi Közlemények 1941. évfolyamában a harmadik fejezet is (Magyar birtokos névmások). A többi a mai napig is kéziratban van, ugyanis doktori értekezésére az egyetemről kapott Tóth Lajos-jutalomdíj összege még a szemelvények kiadásának költségeit is csak részben fedezte, a különbözetet a Dunántúli Nyomda korrektorként dolgozta le Temesi az 1937–38. tanévben (Temesi kéziratosa önéletrajza 1938).

Nyelvészeti tárgyú írásai mellett a harmincas évek második felében továbbra is foglalkozik a magyar irodalom francia kultúrában betöltött szerepével: Egy új francia nyelvű antológia a magyar irodalomról. Magyar mese- és mondavilág francia nyelven – ismertetés (Irodalomtörténet 1936); A magyar irodalom a múlt század és a századforduló művelt franciáinak felfogásában (Irodalomtörténet 1938).

Szótani kutatásai mellett Klemm Antal javaslatára 1938-ban kezd el foglalkozni az Ormánság nyelvével. 1938-ban Klemm kiemelten javasolja Temesi Mihályt belföldi kutatási ösztöndíjra. Jelölését a 1938. február 28-án tartott kari tanácsülés jegyzőkönyve szerint azzal indokolja, hogy a jelölt: „folyamodó nagy kedvvel, kitartással foglalkozik a nyelvtudománnyal, jól ismeri a hazai és külföldi nyelvtudományi irodalmat, a nyelvtudomány módszereiben jártas. Személyi rátermettsége és munkakörének fontossága alapján nagyon megérdemli a támogatást” (A kari tanácsülés jegyzőkönyve 1938). A nyelvész ekkor és a következő, 1939–40, továbbá az 1941–42. tanévre is elnyeri a 400–400 pengős belföldi kutatási ösztöndíjat nyelvelméleti és leíró magyar nyelvtani tanulmányai és nyelvjárásgyűjtő munkája segítéséhez, az ormánsági nyelvjárás kultúrtörténeti feldolgozására.

Még 1938-ban szintén Klemm ajánlására tagja lesz a Magyar Irodalomtörténeti Társaságnak és a Magyar Nyelvtudományi Társaságnak is, melynek 50 éven át, haláláig volt választmányi tagja. 1939-ben öt ajánlották elsőként a Horthy Miklós-ösztöndíjpályázatra is.

1940-ben a pécsi Erzsébet Tudományegyetem bölcsészkarja országos takarékosági intézkedések miatt bezárta kapuit.

Az 1940–41. akadémiai év még a pécsi bölcsészkaron fejeződött be, ahol Temesi folytatta a tanársegédi munkáját még a később ideiglenesen továbbműködő Magyar Intézetben is. Megbízott előadóként pedig 1940-től 1943-ig a Pécsi Tudományegyetem Jog-és Államtudományi Karán Leíró magyar nyelvtan és Magyar irodalom címen heti 2-2 órában elő-

adásokat tartott az e tárgyak hallgatására kötelezetteknek. Ugyanakkor a szegedi egyetemen is tartott előadásokat általános nyelvészetből, magyar leíró nyelvtanból, valamint magyar nyelvjárásból 1948 és 1950 között minden félévben (Temesi kéziratos önéletrajza 1985).

1940. január 1-jétől (fizetési) állami gimnáziumi helyettes tanári kinevezéssel a Pécsi Tudományegyetem Szent Mór Kollégiumába került főállásban felügyelő tanárnak. 1941. augusztus 1-jén saját kérésére a pécsi Magyar Királyi Állami Gróf Széchenyi István Gimnáziumba (az egyetem volt gyakorlógimnáziumába) helyezték szolgálatételre – először mint helyettes tanár (1940. 01. 01. – 1942. 01. 01.), majd 1942. január 1-jétől főállású tanárként dolgozik itt 1948-ig. Mellette pedig a Baross-népfőiskolán oktatja a népismeret, illetve a magyarságismeret című tárgykört (Pécsi Magyar Kir. Áll. Gróf Széchenyi Gimnázium évkönyve 1941–42; 1943).

A volt pécsi bölcsészkar intézetei közül az egyetlen, amely a városban maradt a Vargha Damján által vezetett Irodalomtörténeti Intézet volt. Ennek keretei között 1940 szeptemberétől, a bölcsészkar szüneteltetésétől kezdve oktatott Temesi magyar nyelvészetet, és az intézet könyvtárosaként tevékenykedett tanársegédi állásban. Az intézet könyvei mellett a szüneteltetett bölcsészkar dékáni, tanárképző és tanárvizsgálati hivatalos irattárának gondozására kapott megbízást. 1942. szeptember 1-jétől 1943. augusztus 31-ig fizetéstelen tanársegédi állását az Irodalomtörténeti Intézetben megerősítették. 1943 szeptemberében, az Irodalomtörténeti Intézet végleges szüneteltetésekor vált meg a nyelvész a pécsi egyetemen végzett munkakörétől.

A város 1940-től folyamatosan törekedett a kar visszaállítására (vö. ZEMPLÉNYI VERA – DOBÓ ATTILA, *A magyar történeti nyelvészet a pécsi egyetemen [1923-2000]*. Pécsi Szemle 2001. tavasz. 97–114). Temesinek is szívügyévé vált annak pótlása, és a Dunántúli Tudományos Intézet mielőbbi felállítását szorgalmazta minden fórumon. Világosan látta, hogy a kar visszaállítása előtt fontos szükséglet volna egy magyar népességkutató intézet alapítása Pécsen a bölcsészkaron végzett tudományos tevékenység folytatása céljából. Az intézet pedig később majd beleolvasható lett volna a kar kereteibe. Indokait és érveit a bölcsészkar visszaállítása, illetve a fent nevezett intézet felállítása mellett egy helyi fórumon 1942-ben megjelent tanulmányában fejti ki: A Dunántúl egyeteme és kutatóintézete (Sorsunk 1942).

A Dunántúli Tudományos Intézet 1943-ban nyitotta meg kapuit. A jogi és az orvosi kar keretei között működhetett. Az intézet igazgatója és egyben a magyar irodalom tanára Vargha Damján lett, míg Temesi magyar nyelvészeti témájú előadásokat tartott.

Temesi 1942. január 19-én megnősült. Felesége, dr. Tomanóczy Jolán okleveles középiskolai tanár, akivel 1939 szeptembere óta végzett magyar nyelvjárásgyűjtő munkát az Ormánságban. A hatalmas, tíz évig (1939–1949) tartó nyelvjárásgyűjtő anyagokból felesége a saját falujának, az ormánsági Hírics községnek hangtanát írta meg doktori értekezésésként 1940-ben. Két gyermekük született: 1944-ben egy fiú, Mihály, 1947-ben egy lány, Edit.

6. Dialektológiai tevékenysége. A Pécsi Tudományegyetem rektora 1942-ben a szüneteltetett Bölcsészettudományi Kar pótlására Dunántúl-kutatási pályázatot hirdetett meg a magyar nyelvjárások és a magyar irodalom témakörökben. Erre Temesi Mihály és Hegedűs Lajos közös pályamunkát készített. Ehhez Hegedűs saját költségén beszerzett lemezvágó készülékén a Tomanóczy Jolán és Temesi Mihály által előkészített és irányított

beszélgetésekről terjedelmes szöveganyagot (több gyerekjátékot és dalt) vett fel az egyetem rektorának anyagi támogatásával vásárolt hanglemezekre (ZEMPLÉNYI VERA, Tomanóczy Jolán és Temesi Mihály nyelvjárasi gyűjtései az Ormánságban. Pécsi Szemle 2005. tavasz. 103–113). Az Ormánság nyelve című pályamunkát a bírálóbizottság felemelt és megosztott különdíjjal ismerte el.

Az 1942 júniusában felvett hetvennyolc hanglemez nyelvjárasi szövegeiből válogatta és tette közzé HEGEDŰS LAJOS a Népi beszélgetések az Ormánságból című kötetet a Dunántúli Tudományos Intézet kiadásában, 1946-ban. TEMESI MIHÁLY pedig Az ormánsági nyelvjárás nyelvtana című, halála után 14 évvel, 2002-ben Az Ormánság nyelvjárása 1939 és 1949 között (szerk. PESTI JÁNOS és SZŰCS TIBOR) címen posztumusz megjelentetett munkájában egy korszerűbbnek ítélt nyelvjárasi monográfia kidolgozására vállalkozott.

A rektori pályázatra készített munka a szakbírálók – Horger Antal és Klemm Antal – véleménye alapján átdolgozva a pécsi egyetem kiadásában jelent volna meg. A kézirat már nyomdában is volt, amikor Temesit katonai szolgálatra vitték. A kézirat azonban a háborús körülmények miatt a nyomdából elkallódott – csak a bírálati példány maradt meg (Temesi kéziratós önéletrajza 1948). Temesi katonai szolgálata és szovjet hadifogsága után folytatta a gyűjtést, és a már gyűjtött anyag ellenőrzésével egyidejűleg elkezdte az ormánsági nyelvjárás tájatlásának kidolgozását is.

A nyelvészt ugyanis 1944. október 23-án a nyilasuralom idején tartott új sorozásnál – bár addig látási problémák miatt mindig alkalmatlannak találták a katonai szolgálatra – segédszolgálatra alkalmasnak találták, és bevonultatták mint tartalékos honvédet. A pécsi légvédelmi tüzér pótosztály nyilvántartó írnokaként működött. 1945. március 30-án az előretörő szovjet haderő hadműveletei következtében sikerült a front közelébe jutnia, és a német területre kitelepülő alakulattól megszökve átkerült a szovjet csapatokhoz. Szovjet hadifogságba jutva a székesfehérvári fogolytáborban volt 1945. március 31-től július 28-ig. Ekkor a táborparancsnokság mint feteget (gyomorbántalmaktól szenvedett) szabadon bocsátotta (Tomanóczy Jolán közlése).

A negyvenes években, Temesi leíró nyelvészettel kapcsolatos írásainak számát jócskán meghaladják a nyelvjárasi témájúak: A birtokos jelző az ormánsági nyelvjárásban (Magyar Nyelv 1947); A hangutánzó szavak az Ormánságban (Magyar Nyelvőr 1948); Az ormánsági nyelvjárás *e* hangjai (Magyar Nyelvőr 1949).

1946 májusában az addig nyomtatásban megjelent és főként kéziratban lévő munkái alapján a szegedi egyetem Bölcsészeti-, Nyelv- és Történettudományi Karán kérelmet nyújtott be egyetemi magántanári képesítés megadására magyar nyelvjáraskutatás tárgykörből. A kar a képesítést megadta, a képesítést a kért tárgykörön kívül általános nyelvtudományból is odaitélte általános nyelvészeti, nyelvelméleti témájú kéziratai alapján. Magántanári kollokviumot 1947. március 19-én Általános nyelvészet és magyar nyelvjáraskutatás című tárgykörből tett, majd március 22-én megtartotta A nyelv lélektani és logikai alkata című próbaelőadását. A kar mindkettőt egyhangú szavazattal fogadta el, és egyetemi magántanárrá habilitálta. Ezt a minisztérium 1948. január 23-án jóváhagyólag tudomásul vette, ebben a minőségben megerősítette. Ettől kezdve Temesi a szegedi egyetemen is tartott előadásokat általános nyelvészetből, magyar leíró nyelvtanból, valamint magyar nyelvjárastanból 1948 és 1950 között minden félévben.

és az OM Anyanyelvi Oktatási Munkabizottságának, az OM Nyelvészeti és Irodalmi Munkabizottságának és az Európai Nyelvatlasz Magyar Nemzeti Bizottságának is. A nyolcvanas években azonban már csak a MTA Alkalmazott Nyelvészeti és Matematikai (1973-tól Alkalmazott Nyelvészeti) Munkabizottságában (1970-től tagja), valamint a Pécsi Akadémiai Bizottság (PAB) Nyelvtudományi Munkacsoportjában tevékenykedett, illetve elnökként irányította a Magyar Nyelvtudományi Társaság pécsi csoportját és a TIT Baranya megyei szervezetének magyar nyelvi szakosztályát.

Főiskolai oktató-nevelő munkája mellett vezette a Pécsi Tanárképző Főiskola Tudományos Bizottságának munkáját, biztosítva az általános iskolai szaktanárképzésben alapvetően fontos kutatások összehangolását, a tantárgy-pedagógiai munkálatok célratörő irányítását. Elnöke volt az Oktatási Minisztérium Pedagógusképző Osztálya mellett működő Magyar Nyelvi Szakbizottságnak is. 1972-ben tagja lett a Tanárképző Főiskolák Tantervi Bizottságának. Ugyanakkor dolgozott az anyanyelvi tanárképzést szolgáló főiskolai tankönyvek előkészítésén ugyanúgy, mint a leíró nyelvtani és nyelvművelési tankönyvek és jegyzetek kidolgozásában és szerkesztésében is.

A MTA I. Osztályának megbízásából tanszéki munkatársaival két országos konferenciát rendezett Pécsen. 1959 októberében a Pécsi Anyanyelvi Műveltségünk Konferenciát, amely a nyelvművelés és az anyanyelvi oktatás tudományos megalapozását jelentette. 1971. október 14. és 16. között pedig nemzetközi kontrasztív nyelvészeti munkaértekezlet szervezett Az élő nyelvek összevető nyelvtanainak elvi és gyakorlati kérdései címmel, amely a magyarországi összevető nyelvészet legjelentősebb eseménye volt. Az elhangzott előadások, hozzászólások anyagát a Tankönyvkiadó jelentette meg 1972-ben Összevető nyelvészet – nyelvvoktatás címen.

8. Külföldi tanulmányútjai, szakmai tapasztalatok. A Művelődési Minisztérium nemzetközi kulturális munkaterve keretében 1964. június 2-től 14-ig tanulmányutat tett a volt Német Demokratikus Köztársaságban (Lipcese, Erfurt), majd 1969 júniusában és októberében a volt Jugoszláviában (Temesi kézirat osztonéletrajza 1985).

Szakmai fejlődésében jelentős tényező volt, hogy az amerikai Ford Alapítvány ösztöndíjával 1966. február 21-től augusztus 17-ig Franciaországban (február 21-től július 31-ig: Párizs, Nancy, Besançon, Grenoble) és a volt Német Szövetségi Köztársaságban (augusztus 1-től 17-ig Heidelbergben) általános nyelvészeti, nyelvtanelméleti és összevető (konfrontatív-kontrasztív) grammatikai tanulmányokat folytathatott (Temesi kézirat osztonéletrajza 1985). Párizsban április elejéig az anyanyelv és az idegen nyelvek oktatásának módszertanával, a besançoni egyetemen fonetikai és nyelvtanelméleti kérdésekkel foglalkozott, illetve a beszédtechnikai laboratóriumok gyakorlati felhasználásának problematikájával ismerkedett meg. Heidelbergben pedig részt vett a nyári egyetemen.

Munkája eredményeiről a MTA Alkalmazott Nyelvészeti Munkabizottságának 1966. október 23-i ülésén tartott előadásában és több nyomtatásban megjelent tanulmányában (Az újabb francia jelentéstani munkálatokról, 1967; A francia nyelvtudomány fő irányiról, 1968) számolt be. Részt vett 1966. július 11-től 30-ig az Association Internationale de la Linguistique Appliquée által megrendezett Általános és alkalmazott nyelvtudományi szemináriumon Grenoble-ban, és több előadást tartott a magyar nyelv rendszeréről, valamint a magyar nyelvjáráskutatás időszerű kérdéseiről.

9. Az anyanyelvi nevelés megújítása. Temesi a hetvenes évek anyanyelv-oktatási reformmunkálatainak egyik szervezőegyénisége volt. A Magyar Nyelvtudományi Társaság nyíregyházi vándorgyűlésén 1972. április 6-8-án Anyanyelvünk az általános iskolában címen vitaelőadást tartott (Szerk. SZATHMÁRI ISTVÁN. Tankönyvkiadó, Budapest, 1974.). 1972 januárja óta részt vett a MTA és az Oktatási Minisztérium által szervezett Anyanyelvi nevelésünk korszerűsítésének munkacsoportja tevékenységében, hozzájárulva az anyanyelvi nevelés új tantervi koncepciója kimunkálásához. A MTA Nyelvtudományi Intézete és a Pécsi Tanárképző Főiskola magyar nyelvészeti tanszékének együttműködésével megjelenhetett az anyanyelvi nevelés fejlesztését szolgáló általános iskolai oktatási anyag két kötete a Tankönyvkiadó gondozásában, valamint a munkáltató tankönyvként használt sorozat öt kötete a PTF házi nyomdájában.

Az anyanyelvi nevelés fejlesztése témabizottságban közreműködött a MTA Nyelvtudományi Intézete Strukturális és Alkalmazott Nyelvészeti Osztálya munkatársaitól kidolgozott gimnáziumi anyanyelvi nevelési tananyagok közzétételében, valamint a témabizottságban részt vevő hét oktatóhely munkájának segítségével. E tevékenységének eredményeit összegezte 1980-ban Az anyanyelvi nevelés az általánosan képző iskolákban és a tanárképzésben című kéziratban maradt értekezésben és a Szépe Györggyel közösen készített problémaösszegzéseken alapuló záró tanulmány mintegy tíz nyomdai íves anyagában.

10. Tudományos fokozat szerzése. Az újszerű tudományos fokozatok bevezetésekor (1951) kérelmet nyújtott be a Tudományos Minősítő Bizottsághoz, amelyben kérelmezte az egyszerűsített úton a tudományok doktora tudományos fokozatot. A Tudományos Minősítő Bizottság felülvizsgálta addigi munkásságát, de fokozat odaítélésére még nem tartotta elegendőnek. Ugyanakkor hozzájárult ahhoz, hogy legközelebbi tudományos munkájával közvetlenül pályázhasson a tudományok kandidátusi fokozatra.

1951-ben a MTA Nyelvtudományi Intézetéhez bírálatra benyújtotta Az ormánsági nyelvjárás nyelvtana című kéziratát, érdemi véleményt azonban nem kapott. Bárczi Géza 1951. április 8-án kelt mintegy féllapnyi véleményében az anyag felére csökkentését javasolta (Vélemény Temesi Mihály: Az ormánsági nyelvjárás nyelvtana című művéről. Kézirat). Temesi nyelvjárás-kutató munkásságának kevés méltánylását látva 1953-ban visszakérte az Akadémiától nyelvjárási monográfiáját, ezután pedig – mivel nehezményezte, hogy másoknak az akkori kornak megfelelő tudományos minősítési rendszerben minden további munka nélkül odaítélték a nagydoktori és kandidátusi fokozatokat – nem fordult többet a bizottsághoz. Úgy gondolta, hogy magántanári habilitációjával már bizonyította tudományos felkészültségét (Rónai Béla, Temesi Mihály tudományos fokozata. Kézirat, 2005).

Nyugdíjazása után újra elkezdett dolgozni az 1939-től 1949-ig gyűjtött ormánsági nyelvjárási anyaga újragépelésén, átsimításán, rövidítésén. Bizott abban, hogy ez a nyelvjárás monográfia 1985 végéig valamilyen formában dialektológusok és e témakör iránt érdeklődők rendelkezésére állhat. Azonban ennek nyomtatásban való megjelenését már nem érthette meg.

A hetvenes évek második felétől kezdve már folyamatosan dolgozott korszakának, saját nemzedékének nyelvtudomány-történeti áttekintésén. A mű 1980-ban jelent meg nyomtatásban A magyar nyelvtudomány. Irányok és eredmények a felszabadulás óta címen (Gondolat Kiadó, Budapest.). Ebben a nyelvész a 1945 utáni magyar nyelvtudomány fő irányait

és eredményeit tárja fel részletes könyvészeti adatolással. Ezt a munkáját a Tudományos Minősítő Bizottság Nyelvtudományi Szakbizottságának felkérésére kandidátusi értekezésként nyújtotta be és védte meg 1984. február 29-én.

11. Nyugdíjas évek a felsőoktatás szolgálatában. Temesi az 1979–80. tanév végén vonult nyugállományba a Pécsi Tanárképző Főiskola magyar nyelvi tanszékének éléről. Az egyetemi szintű képzés fontosságát és annak lehetőségét – életében másodsor – felismerve tudatosan irányította tanszékét a bölcsészképzés lehetősége felé. Amikor Szépe György 1982-ben átvette az egyetemi magyar nyelvészeti tanszék vezetését, Temesi Mihályt visszahívta a tanszékre oktatni (Molnár Mária interjúja Szépe Györggyel. 2010. szeptember 24.). Megbízott előadóként főként magyar nyelvjárástani és nyelvtörténeti témájú előadásokat tartott, illetve nyelvemlékolvasó szemináriumokat vezetett, de tulajdonképpen egyéb más részdiszciplínát is tanított. Doktorandusz hallgatója is volt. Ezenkívül bekapcsolódott a Janus Pannonius Tudományegyetem Tanárképző Karán megindult egységes tanárképzési kísérlet előkészítésébe is.

1985-ben a címzetes egyetemi tanári cím odaítélését egy előkészítő bizottság – Szépe György, egyetemi tanár, Imre Samu, egyetemi tanár, akadémikus, Fülei-Szántó Endre, egyetemi tanár – előterjesztésére a kari és az egyetemi tanács támogatta, így Temesi címzetes egyetemi tanárként vett részt a Janus Pannonius Tudományegyetem Magyar Nyelvi és Kommunikációs Intézetének, valamint Tanárképző Karának munkájában.

Munkabírásának teljében érte a halál: 1988. szeptember 29-én éppen az egyetemről ért haza otthonába, ahol szívinfarktus érte és meghalt (Tomanóczy Jolán közlése).

12. Életművének jellegzetessége. Részben személyiségének jellegéből, részben pedagógus voltából következett, hogy egész életművét végigkísérte a szintézisre törekvés (vö. BÁNRÉTI ZOLTÁN – KOVÁCS LÁSZLÓ, Temesi Mihály, a nyelvész és pedagógus. Nyelvtudományi Közlemények 76 [1979]: 181–184). Igyekezett mindenben a lényegre megragadni és láttatni. Megmutatkozik ez egyfelől az egyes összegző munkáiban: a fentiekben említett nyelvtudomány-történeti áttekintés, vagy az anyanyelvoktatás reformmunkálatainak összegzése, de az ormánsági nyelvtana is ide sorolható. Ugyanakkor a nyelvészeti köztudatban jelen lévő, mégis újszerűen megközelített összefoglaló gondolataiban, definícióiban is tetten érhető. Ilyen például a nyelvnek az általa adott meghatározása, amely a főiskolai jegyzeteiben olvasható, vagyis amelyet elsősorban a leendő pedagógusok számára alkotott. Tanítványai közül vannak, akik ma is kívülről idézik ezt a komplex, ma is elgondolkodtató definíciót (Molnár Mária interjúja Bánréti Zoltánnal. 2010. április 29.): „A nyelv a gondolkodás, a gondolatok kifejezésének-közlésének eszköze társadalmi érvényű objektív valóság, össznépi jellegű és szerepű elemek, jelek jelkapcsolatok és szerkezetes egységek artikulált emberi hangokkal megvalósuló rendszerhálózata. E nyelvi rendszer tagolt egész, strukturált, illetve strukturával rendelkező viszonyhordozó valóság, amelynek objektivitását, állandóságát, állapotszerűségét a társadalmi tudat sajátos szerkezete biztosítja, egyúttal ez teremti meg az egymás mellett élő törvényszerű árnyalati eltérések útján a nyelvvalakulás, a változás, a fejlődés lehetőségét is” (TEMESI MIHÁLY, Az általános nyelvészet főbb kérdései. Segédlet magyar szakos levelező hallgatók számára. Távközpont-módszertani Kabinet, Pécs-Budapest, 1977. 34; Uő. A leíró magyar nyelvtan alapjai. Tankönyvkiadó, Budapest, 1977. 13).

Iránymutató az, ahogy az anyanyelvi nevelés megújítása kapcsán írt összegző tanulmányban jellemzi az oktatásbeli nyelvi tudatosítás szakaszát, megfontolásra készítve a mai (anyanyelv)oktatással foglalkozó szakembereket is: „A tudatosítás ugyanis nem tekinthető egyszerűen nyelvtanoktatási feladatnak, mégpedig nem azért, mert a mai iskolai gyakorlatban nem nagyon kényesek az oktatók grammatika tudományos értéke tekintetében, hanem mert a grammatika önmagában sohasem tudta és tudja ellátni a tudatosítás feladatát. Ha viszont a nyelv metalingvisztikai közlési funkcióját tudatosítjuk a tanulóknban, ez magába foglalja a nyelvi teljesítmény értékelését és az önértékelést is” (SZÉPE GYÖRGY – TEMESI MIHÁLY, Zárótanulmány az OTTKT 6. sz. főirány 2.1.1.1. „Nyelvi kommunikációs nevelés: Az anyanyelvi nevelés fejlesztése” című témáról. Kézirat, Pécs, 1980. 27).

13. Összegzés. Temesi Mihály egy nehéz, politikailag is igen változatos időszakban oktatott-nevelt, alkotott és állt ki mindenkor a tudományosság mellett. Az, hogy mindvégig megmaradhatott vezető állásban, szakmai rátermettségének és humánus emberi magatartásának köszönhető.

Az akkori rendszer is elismerte szaktudását: 1955. január 8-án főiskolai tanári munkája elismeréséül a Munka Érdemérem kormánykitüntetését; 1963-ban a pedagógusnap alkalmával az általános iskolai tanárképzésben teljesített munkája elismeréséül az Oktatásügy Kiváló Dolgozója minisztériumi elismerést; 1973 októberében az általános iskolai tanárképzésben végzett negyedszázados tevékenységéért a Munka Érdemrend ezüst fokozatát, majd 1980-ban a pedagógusnap alkalmával a Munka Érdemrend arany fokozata kormánykitüntetését kapta.

Temesi Mihály a Pécsi Tudományegyetem egyik legidősebb és legtekintélyesebb oktatója volt, aki életének több mint öt évtizedén keresztül állt kapcsolatban a pécsi felsőoktatással – sőt ezen idő túlnyomó részében eredményes oktatói és kutatói tevékenységet fejtett ki. Érdemei közé tartozik, hogy főiskolai elfoglaltságai mellett folyamatosan képezte magát, lépést tartva a korabeli magyar és nemzetközi nyelvtudomány haladásával. Így vált képessé arra a v i d é k i n y e l v t a n t a n á r, hogy a pécsi magyar nyelvi tanszéket bekapcsolhassa az országos nyelvészet vérkeringésébe. Az 1923-ban megkezdett magyar szakos bölcsészképzés folyamatosságának képviselője volt; metaforáival élve: híd két egyetem között. Az új nyelvtudományi irányzatokra és módszerekre való rendkívüli érzékenysége szinte hagyományt teremtett, amelyet a későbbi pécsi egyetemi Magyar Nyelvészeti Tanszék mind a mai napig folytat.

MOLNÁR MÁRIA
Pécsi Tudományegyetem

Antal László a szófajok kontinuumáról

Az alábbiakban a huszonegy éve elhunyt Antal László (1930–1993) egy érdekes megfigyelésére emlékezem. ANTAL az amerikai deskriptív, disztribucionalista nyelvészek elemző módszereinek bevetésével, az igék, igenevek és deverbális főnevek közötti kontinuum felismerésével kísértetiesen hasonló eredményre jutott, mint az amerikai JOHN ROBERT (HAJ) ROSS, aki már a transzformációs nyelvészet mesterének számít. Antal munkásságát újabban méltatta KENESEI ISTVÁN (2006) meg BOTTYÁN GERGELY (2011), s a 20. század